

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСЕЛЕННЯ М. МЕНИ В СЕРЕДИНІ XVIII СТ.

У статті розглядається соціальна та статеві-вікова структура населення м. Мени в середині XVIII ст. На основі матеріалів сповідних розписів визначається загальна чисельність його мешканців, розподіл за соціальними станами. З'ясовуються чинники, що впливали на чисельність представників різних вікових категорій. Аналізується співвідношення статей у вікових групах дітей, працездатного населення, осіб похилого віку та шлюбні відносини в середовищі менських жителів.

Ключові слова: сповідний розпис, статево-вікова структура, вік, статі, шлюб.

Дослідження людських спільнот є важливою сторінкою в історії населених пунктів в певну епоху та дозволяє вивести дослідження їхнього минулого за рамки краєзнавчих розвідок на якісно новий рівень. Важливою складовою таких студій є вивчення демографічних характеристик населення, таких як статево-вікова структура, шлюбність, структура сім'ї, показники народжуваності, смертності та приросту населення [20, с. 57; 24, с. 407].

На сучасному етапі українські вчені вже мають певні здобутки у вивченні основних демографічних характеристик жителів Лівобережної України у другій половині XVIII ст. На основі матеріалів фіскального та церковного обліку населення досліджуються людські спільноти Ніжина, Переяслава, Полтави, Стародуба та сільських місцевостей Гетьманщини [6; 7; 9; 15; 19]. У зв'язку з цим вважається актуальним звернути увагу на згадані параметри в середовищі людності першої половини XVIII ст., особливо з огляду на бурхливий розвиток подій військово-політичного життя в той період. Тому увага нашої студії звертатиметься на показники соціальної структури, чисельного розподілу за статтю, віком у середовищі населення сотенного містечка Мени Чернігівського полку до середини XVIII ст.

Зважаючи на те, що до проведення грандіозного Румянцевського опису залишалось ще кілька десятиліть, а здійснювані в полках Гетьманщини ревізії козацького та селянського населення обліковували насамперед господарів дворів (залишаючи поза увагою членів їхніх родин), логічним видається звернення до матеріалів церковного обліку, а саме сповідних книг, потенціал яких також активно досліджується українськими істориками останнім часом [12; 13; 21; 22; 26].

Сповідні книги – це подвірні та поіменні списки жителів міст та сіл, що фіксували відвідання сповіді прихожанами певної церковної парафії. Російський історик Борис Миرونів зазначає, що вперше вони були запроваджені в Росії в 1690 р. з ініціативи новгородського митрополита Корнилія з метою виявлення серед населення старообрядців, які не сповідувалися у ніконіанських церквах. У 1697 р. цей захід підтримали патріарх Адріан та Петро I. Він став загальнообов'язковим та переслідував фіскальну мету: старообрядці мали платити підвищені податки [18, с. 102, 104].

У XVIII ст., на думку О. Романової, таїнство сповіді набуло першочергового значення як спосіб церковного та державного контролю за благочестивим життям мирян. На територію Гетьманщини облік сповідання православного населення поширили в 1720-х рр., а остаточно в Російській імперії він був налагоджений наприкінці 1730-х рр. Згідно з указами імператриці Анни Іоанівни від 4 лютого та Синоду від 16 квітня 1737 р. православне населення мало щорічно сповідатися та причащатися [12, с. 54].

В нашому дослідженні залучені відомості сповідних книг парафій трьох церков м. Мени за 1746 р., а саме – церкви Різдва Богородиці, Михайлівської та Троїцької. Кожна книга мала три обов'язкові частини: преамбулу, основну частину з переліком жителів та підсумкову таблицю. У преамбулі вказувалася церква, парафіяльний священик та приналежність населеного пункту згідно з церковним територіальним поділом. Мена, як центр Менського намісництва, відносилась до Сосницької протопопії Чернігівської єпархії. У преамбулі сповідного розпису Церкви Різдва Богородиці згадуються священики Павло Любарський та Григорій Пашковський. При Михайлівській церкві священиком був Олексій Василієв. Парафію Троїцької церкви очолювали священики Іоан та Олексій Василієви. Сповідні розписи укладалися під час Великого посту, священики на початку книг вказували, що сповідь мирян здійснювалася в «святу чотирнадцятницю» [1, арк. 282, 300, 329].

В основній частині книги у вигляді великої таблиці по черзі розписаний кожен двір (домогосподарство): спочатку – духовних осіб, потім – військових (козацькі старшини та рядові козаки), посполитих, поряд з якими згадуються «дворові люди» та служителі. До «дворових людей» напевно відносилися ті категорії населення, представників яких М. Крикун називає «коморниками» або «сусідами». Це могли бути місцеві жителі або вихідці з інших місцевостей, які збідніли чи втратили майно. Вони жили в будинку господаря чи в окремій хаті на подвір'ї та в якості оплати за наданий притулок відпрацьовували на користь домогосподарства [17]. Також до них могли належати наймити. Цікаво те, що підсусідки в парафіях Михайлівської та церкви Різдва Богородиці переписані окремими дворами, які належали представникам духовенства, козацтва, а також ковальському, кравецькому та шевському цехам. У Троїцькій парафії підсусідки проживали в дворах разом з господарями та вищезгаданими «дворовими людьми» [1, арк. 329–352].

Перепис мешканців дворів здійснювався наступним чином. Першим вказувалося ім'я, по-батькові, прізвище та вік господаря двору. Але так було не завжди. Прізвища власників дворів в основному відображені у сповідних розписах Михайлівської та Троїцької церков. У книзі церкви Різдва Богородиці вказані лише прізвища козацьких старшин, а щодо більшості козаків та посполитих зазначені їхні імена та по-батькові. Приміром, козак Омелян Семенов чи Микола Данилов були насправді Омеляном Семеновичем або Миколою Даниловичем. Майже зовсім відсутні прізвища

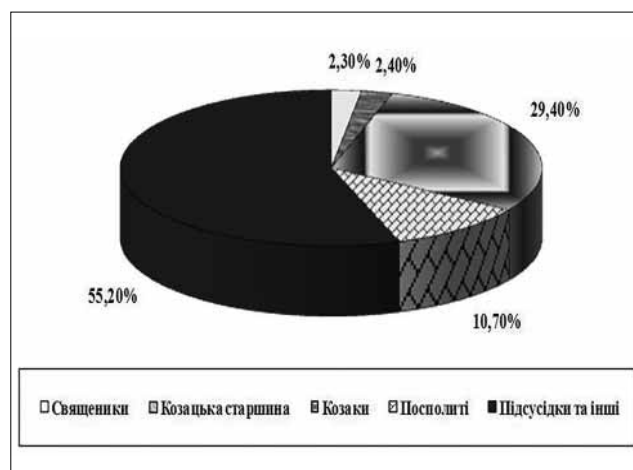
вдів – власниць дворів, а тим більше підсусідків і дворових людей. Далі за таким же принципом записували дружин, дітей та інших членів сім'ї господаря (родини братів, сестер, племінників, зятів господаря тощо). Насамкінець перелічувалися «дворові люди» та прислуга. Навпроти імені кожної особи мала бути відмітка про відвідування сповіді та причастя (але частіше за все кілька імен об'єднували фігурною дужкою і писали «были все»). Останньою частиною сповідної книги була підсумкова таблиця, де вказувалася загальна чисельність осіб, які сповідувалися, з розподілом за статтю, соціальним становищем, а також тих, хто уникли цієї процедури. Вже насторожує те, ще в книгах немає повідомлень про відсутність людей на сповіді, окрім тих, хто не зробив цього «за малолетством» – тобто дітей, яким не виповнилося 7 років. У зв'язку з цим якість їх обліку ставиться вченими під сумнів [8, с. 8]. В менських сповідних книгах 1746 р. виявилися цікаві факти, не завжди характерні для таких джерел. Священики всіх церков записували дітей, починаючи з 1 року, а в парафіях Михайлівської та Троїцької церков пішли ще далі – фіксували навіть немовлят. У сповідній книзі Михайлівської церкви ми нарахували 20 дітей віком від 1 до 6 місяців [1, арк. 300–328].

Населення Мени було представлено такими соціальними станами, як священики, козацька старшина, козаки, посполиті, а також дворові люди, служителі та підсусідки. Вони проживали у 213 дворах, розподіл яких за парафіями виглядав наступним чином (див. табл. 1). Виникає питання, чому у місті згадані посполиті, а не міщани, особливо якщо були ремісничі цехи [1, арк. 298]. Можливо, в менян був якийсь затяжний конфлікт з сотником Григорієм Кузьминським. У 1749 р. він рапортував на запит Чернігівської полкової канцелярії, яка згідно з розпорядженням Генеральної військової канцелярії мала зібрати з сотенних правлінь відомості про правові підстави, на яких жителі міст могли належати до міщан. На думку Кузьминського, жителі Мени – не міщани, бо на це мають право лише мешканці полкових міст, які відносяться до магістрату й «правами магдебурскими судяться». Він посилався на артикул 3, розділ 12 Литовського статуту. Жителі Мени у відповідь подали чолобитну зі своїми обґрунтуваннями та вказали, що заява сотника була неправильною, «по злобе на мещан менских» [16, с. 231].

Таблиця 1

Кількість та розподіл дворів у парафіях за соціальним станом

Статус власника	Назва церкви	Розподіл дворів за соціальним станом			Всього
		Церква Різдва Богородиці	Михайлівська церква	Троїцька церква	
Священики		1	1	2	4
Старшини		5	2	1	8
Козаки		34	38	42	114
Посполиті		20	10	20	50
Підсусідки		20	17	-	37
Всього		80	68	65	213

Малюнок 1. Розподіл жителів м. Мени за соціальними станами (1746 р.)

Загальна кількість жителів міста, за даними підсумкових таблиць, складала 2560 осіб, з яких 1303 були чоловіки та 1257 – жінки. Відповідно до станового поділу в структурі населення містечка налічувався 61 (2,4 %) представник духовенства, 60 (2,3 %) – козацької старшини 751 (29,4 %) – козаків, 274 (10,7 %) – посполиті, 1414 (55,2 %) – підсусідки, «дворові люди» та служителі (див. мал. 1).

Перейдемо до статеві-вікової структури населення міста. Спочатку визначимо частку працездатних осіб, розподіливши всіх мешканців на великі вікові групи (див. табл. 2). На думку вчених, тогочасним уявленням про дитинство та старість відповідав наступний віковий поділ: діти (0–14 років), населення активного віку (15–59 років) та літні люди (60 років і старші) [9, с. 112]. Частка населення активного віку становила 60 %, дітей – 34 %, людей похилого віку – 6 %. Отже працездатне населення мало чисельну перевагу над іншими категоріями жителів. Співвідношення т. зв. «працівників та ідців» складало 2061/1709 = 1,5. Цей показник зумовлювався значною кількістю служителів та «дворових людей» в господарствах менських жителів, серед яких і переважали особи працездатного віку.

Таблиця 2

Розподіл жителів Мени за великими віковими групами (1746 р.)

Вікова група	0–14			15–59			60+∞		
	Разом	Ч	Ж	Разом	Ч	Ж	Разом	Ч	Ж
м. Мена	872	486	386	1536	750	786	152	67	85

З метою більш детальної характеристики населення звернемося до одного з найпоширеніших методів в історичній демографії, т. зв. «таблиці необроблених даних». В ній населення розподілено на групи за віком, статтю та сімейним станом. За основу взято поділ на п'ятирічні вікові групи (див. табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл населення м. Мени за статтю, віком та сімейним станом (таблиця «необроблених даних»)

Вікова група (роки)	Чоловіки					Жінки				
	одружені	Холості	Вдівці	Невідомо	Всього	Заміжні	Холості	Вдови	Невідомо	Всього
0-4	-	175	-	-	175	-	141	-	-	141
5-9	-	172	-	-	172	-	122	-	-	122
10-14	-	139	-	-	139	-	123	-	-	123
15-19	8	110	-	-	118	34	100	-	-	134
20-24	102	37	-	-	139	116	24	-	-	140
25-29	67	8	-	-	75	100	5	-	-	105
30-34	100	7	2	-	109	86	5	5	-	96
35-39	71	3	1	-	75	73	-	8	-	81
40-44	93	5	5	-	103	75	2	11	-	88
45-49	54	3	3	-	60	44	-	14	-	58
50-54	43	1	5	-	49	27	3	24	-	54
55-59	19	2	1	-	22	13	1	16	-	30
60-64	18	1	4	-	23	27	3	15	-	45
65-69	11	-	4	-	15	7	-	6	-	13
70<	25	-	4	-	29	10	2	15	-	27
Всього	611	663	29	-	1303	612	531	114	-	1257

Далі визначимо коефіцієнт статевого співвідношення, який з'ясовують, поділивши число чоловіків на число жінок та помноживши на 100. В історичній демографії вважається, що вихід цього показника за межі 100,0–110,0 свідчить про можливу недореєстрацію населення однієї статі [5, с. 27–28]. В нашому випадку цей показник становив 103,7. Статевий розподіл населення по парафіях виглядав наступним чином. У парафії церкви Різдва Богородиці проживали 379 чоловіків та 308 жінок, в дворах Троїцької церкви мешкали 359 чоловіків та 362 жінки. Найбільш населеною була парафія Михайлівської церкви – 565 чоловіків та 587 жінок.

Однією з складових аналізу статеві-вікової структури населення є визначення коефіцієнтів фемінізації та маскулінізації (чисельність жінок, яка припадає на 100, 1000 (с) чоловіків і навпаки) (див. табл. 4). Коефіцієнт фемінізації вираховується за формулою:

$$K_{fem} = \frac{Ж \cdot c}{Ч}$$

Так само визначається коефіцієнт маскулінізації, лише чисельник та знаменник міняються місцями. Як правило, дослідники обирають один з коефіцієнтів, в залежності від переваги жінок або чоловіків в структурі населення. Ми застосуємо обидва показники, оскільки вищезгадане загальне співвідношення статей в населенні Мени (це водночас і коефіцієнт маскулінізації) виявилось на користь чоловіків. За цією ознакою Мена відрізнялася від

інших міст Гетьманщини та Європи, де переважали жінки [8, с. 11; 25, с. 12]. Отримані результати проілюструємо за допомогою графіка, порівнявши їх з даними типової таблиці ООН для закритого населення [5, с. 28] (див. мал. 2).

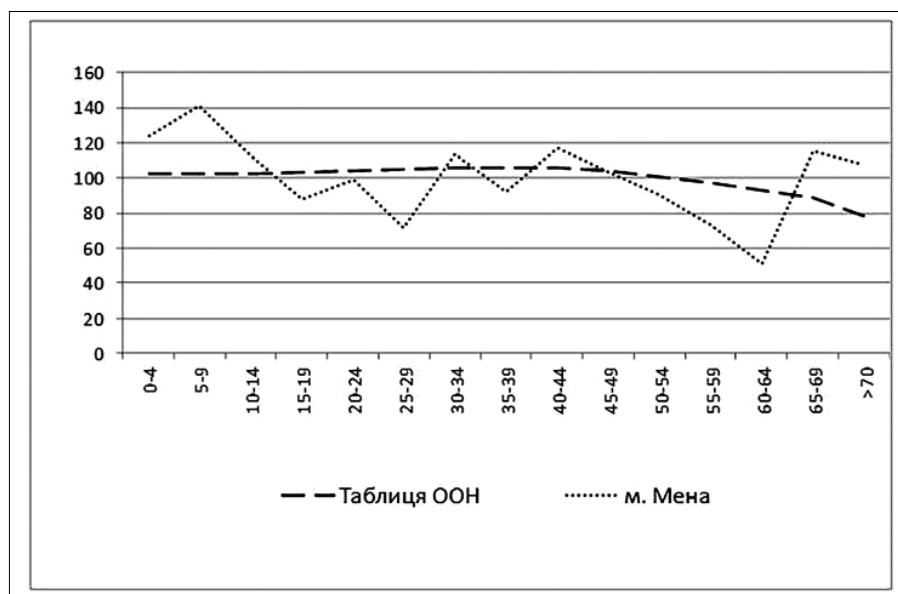
Таблиця 4

Статеві-вікова структура населення м. Мени в 1746 р.

Вікова група	Усього	Чоловіки	Жінки	Коефіцієнт маскулінізації	Коефіцієнт фемінізації	Типова таблиця ООН
0-4	316	175	141	124	80,6	102,3
5-9	294	172	122	141	71	102,4
10-14	262	139	123	113	88,5	102,8
15-19	252	118	134	88	113,5	103,3
20-24	279	139	140	99,3	100,7	103,9
25-29	180	75	105	71,4	140	104,7
30-34	205	109	96	113,5	88,1	105,6
35-39	156	75	81	92,6	108	106,2
40-44	191	103	88	117	85,4	105,8
45-49	118	60	58	103,4	96,7	104,0
50-54	103	49	54	90,7	110,3	101,1
55-59	52	22	30	73,3	136,3	97,2
60-64	68	23	45	51,1	195,7	92,9
65-69	28	15	13	115,3	86,7	88,5
70<	56	29	27	107,4	93,1	78,8
Всього	2560	1303	1257	103,6	96,5	

Стосовно дитячих вікових груп в історичній демографії усталеною є думка про те, що хлопчиків у будь-яких людських спільнотах незалежно від історичної епохи завжди народжувалося більше. Але, через більш низьку біологічну стійкість до хвороб, їхня смертність була вищою, особливо на першому році життя. Тому число дівчаток завжди переважало [8, с. 12]. У Мени ситуація вийшла з точністю до навпаки: в групах віком до 9 років більше виявилось хлопчиків (див. табл. 3). Ймовірною причиною є недореєстрація дівчаток, зважаючи на чоловічий та жіночий коефіцієнти у вказаних вікових групах. Свідченням тому є згадана ситуація з реєстрацією немовлят та дітей віком в один рік. Водночас на таке співвідношення мав свій вплив і рівень смертності серед немовлят та маленьких дітей. За спостереженнями вчених причинами були інфекційні хвороби та захворювання шлунково-кишкового тракту внаслідок антисанітарних умов проживання та харчування [14, с. 88–89]. Частково на перевагу хлопчиків у віці 5–9 років могла вплинути наявність останніх серед служителів, школярів тощо.

Хлопці чисельно переважали дівчат і в наступній віковій групі 10–14 років, де також можна припустити недореєстрацію останніх. Щоб оцінити масштаби недообліку людності та репрезентативність даних джерела, варто

Малюнок 2. Вікове співвідношення за статтю

звернути увагу на частку дітей (0–14 р.) та людей похилого віку (65 р. і старші). Перший показник має наблизитися до 40 %, а другий – не перевищувати 3–3,5 % [8, с. 12]. Згідно зі сповідними книгами частка дітей в загальній структурі населення становила 34,1 %, осіб літнього віку – 3,3 %.

Неоднозначною виявилася і ситуація у групах працездатного населення. Жінки переважали чоловіків у групах 15–29 років, а найвищий коефіцієнт фемінізації виявився у групі 25–29 років – 140,0. Причинами також можуть бути недоліки обліку, смертність представників цього покоління, трудова міграція або військова служба. Кількість чоловіків виявилася дещо більшою у групах 30–34, 40–44 та 45–49 років. Перевага чоловіків особливо проявилася у групі 40–44, де відповідний коефіцієнт склав 117. За спостереженнями вчених, зменшення чисельності жінок пов'язане з підвищеним рівнем смертності внаслідок пологів [12, с. 12; 19, с. 83].

У групах віком від 50 до 64 років спостерігається збільшення чисельності жінок, що можна пояснити природним зростанням рівня смертності чоловіків. Але крива графіка пішла вниз занадто, тому не варто виключати участь останніх у трудовій міграції, військових походах тощо. В групах похилого віку виявилася, хоч і незначна, перевага чоловіків, що є не типовим, бо в цих категоріях рівень чоловічої смертності зазвичай зростає [25, с. 15]. В цьому випадку також можлива недореєстрація жіночого населення. Водночас кількість вдів віком від 65 років вдвічі перевищувала число одружених жінок.

Одним із апробованих методів аналізу демографічних процесів є побудова статеві-вікових пірамід, які відображають статево-вікову структуру населення в певний момент упорядкованого процесу його відтворення. Піраміди являють собою двохсторонні лінійчаті діаграми розподілу людності за віком та статтю (див мал. 3). Вік позначають на вертикальній осі (ординаті), чисельність – на горизонтальній (абсцисі) [11, с. 65]. Кожна вікова група зо-

бражена у вигляді прямокутника з площею, пропорційною чисельності даної групи. Остання група охоплює 25 років, бо даними осіб старше за 95 років в історичній демографії зазвичай нехтують. Для того, щоб вона відповідала п'ятирічним, її чисельність ділять на п'ять [5, с. 26].

Загалом побудовані піраміди за своїм виглядом не мають ідеальних геометричних форм, що ще раз свідчить про вплив на структуру населення Мени подій суспільно-політичного життя, а також переважаючої частки категорій мешканців, що перебували в русі (підсусідки, «дворові люди» та служителі). Не варто забувати і про недоліки обліку в залучених джерелах, створених

задовго до появи статистики як науки [8, с. 9].

Широка основа піраміди свідчить про досить високу частку дітей в обох групах, але їхня перевага в «чоловічій піраміді» пояснюється особливостями обліку дітей віком до 4 років у менських церквах та недореєстрацією дівчаток. Водночас у «чоловічій» та «жіночій» пірамідах із загального ряду випадає по три групи. Молоді жінки віком від 15 до 24 роки переважали за кількістю дитячої вікової групи. Також багаточисельною виявилася і група молодих чоловіків віком 20–24 роки. Все це можна пояснити недообліком, високим рівнем дитячої смертності та впливом міграції.

Далі різкий провал на фоні інших груп спостерігається у чисельності чоловіків віком 25–29 та 35–39 років. На це міг вплинути рівень народжуваності та дитячої смертності представників цього покоління. Певне число чоловіків могло бути відсутнє через службу у війську. Натомість у вікових групах 30–34 та 40–44 роки чоловіче та жіноче населення помітно переважало, на що теж могла вплинути трудова міграція. Далі піраміда поступово звужується, однак значний сплеск спостерігаємо у жіночій групі віком 60–64 роки. Третю частину з них склали вдови. Очевидно на це вплинули різний рівень смертності та мобільності представників цих вікових груп, що в свою чергу зумовлювалася наявністю жителів непостійних категорій.

Серед літніх людей найменш чисельною виявилася група віком 65–69 років. Всього – 28 чоловік. Частково можна припустити недооблік, але скоріше причинами втрат цього та попередніх поколінь жителів є високий рівень смертності, хвороби, участь чоловічого населення у військових кампаніях та фортифікаційних роботах. У 1702 р. козаки Менської сотні під командуванням сотника Гната Сахновського брали участь у воєнних діях зі шведами в околицях Ладозького озера, а в 1722 та напевно 1723 рр. на чолі з сотником Іваном Сахновським знаходилися в цій же місцевості на каналних роботах [10, с. 23; 27, с. 609].

Упродовж російсько-турецької війни 1735–1739 рр. знаходимо щорічні накази та відомості про відправку козаків сотні в походи, фортеці Української лінії, службу на форпостах на Дніпрі тощо [3; 4]. Такі численні виснажливі відправи не найкращим чином позначалися на популяції населення.

У групах віком за 70 р. ситуація виглядала більш типовою для старшого покоління. При незначній загальній перевазі чоловіків кількість вдів становила більшість серед жінок старше 70 років. Серед чоловіків вдівців було небагато. Загалом переважаюча чисельність вдів у старших вікових групах підтверджує ще

одну тезу про те, що жінки на відміну від чоловіків з віком мали менші шанси вийти заміж вдруге [8, с. 20]. До речі найстарішими жителями Мени згадуються козацька вдова Марія Лиходііха, вдова Євдокія Якимова (з підсусідків), яким на момент сповіді виповнився 91 рік, та підсусідок Сидір Дем'янов (93 роки). Всі вони проживали на території парафії церкви Різдва Богородиці [1, арк. 286 зв., 294 зв.].

Щодо розподілу жителів Мени за шлюбним станом помітною є частка осіб, що одружилися у віці 15-19 років (3,4 %). Зокрема, в парафії Михайлівської церкви ми виявили таких п'ять подружніх пар. Наймолодшою була 15-річна Степанида, одружена з сином підсусідка, 18-річним Іваном Яковичем. Серед хлопців – сини козаків Павло Іванко, Павло Присяжний та син підсусідка Павло Савуско, які у віці 17 років мали дружин віком по 16 років [1, арк. 313, 323 зв.]. У зв'язку з цим з'ясуємо середній вік вступу до шлюбу менських жителів. Насамперед в кожній віковій групі до 50 років визначається частка осіб, що не взяли шлюб. Подальші розрахунки здійснюються за формулою:

$$i = 10 + \frac{5(C_{10-14} + C_{15-19} + \dots + C_{45-49}) - 40C_{50}}{1 - C_{50}} \quad [4, \text{с. 49}]$$

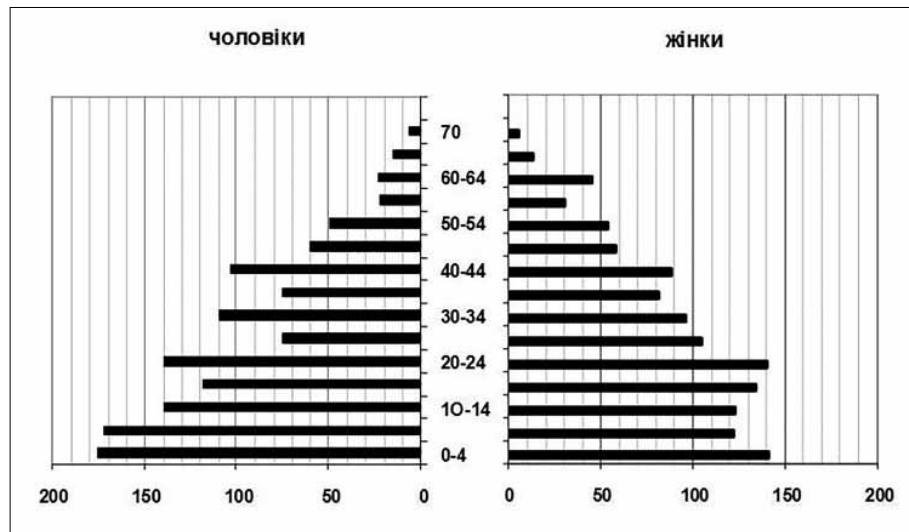
Таким чином середній вік вступу чоловіків до шлюбу становив:

$$i = 10 + \frac{5(2,506) - 40(0,02)}{1 - 0,02} = 10 + \frac{11,73}{0,98} = 20,75 \text{ років,}$$

а для жінок

$$i = 10 + \frac{5(2,04) - 40(0,055)}{1 - 0,055} = 10 + \frac{8}{0,945} = 19,05 \text{ років.}$$

Отримані результати суттєво відрізнялись від аналогічних показників, отриманих Ю. Волошином та І. Сердюком для полкових міст Переяслава та Полтави другої половини XVIII ст. У Переяславі середній вік вступу в перший шлюб для чоловіків становив 25,7 років, для жінок 22,5 роки, у Полтаві – 28,1 та 22,3 року відповідно. Най-

Малюнок 3. Статеві-вікова піраміда населення м. Мени (1746 р.)

ближче вони були до показників, отриманих А. Момот для с. Погреби Переяславського полку: для чоловіків – 20,8 років, для жінок – 18,6 [7, с. 165–166; 19, с. 85; 24, с. 145].

Таким чином, аналіз відомостей сповідних книг дозволив з'ясувати особливості соціальної структури та демографічних характеристик населення міста Мени до середини XVIII ст. Чисельність жителів Мени як на той час виглядала досить пристойно – 2560 чол. Для порівняння в полковому місті Чернігові за даними сповідних книг 1739 р. налічувалося 3642 жителі [2].

З огляду на перевагу осіб працездатного віку та дітей населення Мени було демографічно молодим. Водночас різнобій в чисельності та статевому співвідношенні в окремих вікових групах свідчить про недосконалість тогочасного обліку людності. Потужний вплив на соціальну та статеві-вікову структуру жителів Мени мали такі чинники, як трудова міграція, можливий приток населення з інших місцевостей, а також втрата частини мешканців через участь у війнах, хвороби, недоїдання тощо. Попри відмінності, отримані характеристики в основному підтверджують тенденції, характерні для ранньомодерних міст Гетьманщини.

ПОСИЛАННЯ

1. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 679, оп. 1, спр. 8, 437 арк.
2. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 399, 894 арк.
3. Центральний державний історичний архів України у м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 51, оп. 3, спр. 6427, 32 арк.
4. ЦДАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 7243, 19 арк.
5. Анри Л., Блюм А. Методика анализа в исторической демографии / [пер. с франц. С. Хока и Ю. Егоровой]. – М.: РГГУ, 1997. – 208 с.
6. Борошенко О. Статеві-вікова структура населення с. Жуки Городової сотні Полтавського полку в другій половині XVIII ст. (за матеріалами сповідних розписів 1775 року) // Краєзнавство. – 2012. – № 3. – С. 55–64.
7. Волошин Ю. Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. – К.: К.І.С., 2016. – 356 с.
8. Волошин Ю. Статеві-вікова та шлюбна структура населення міста Полтави в другій половині XVIII століття // Історична пам'ять. Науковий збірник. – Полтава: ПНПУ, 2011. – Вип. 1. – С. 5–24.
9. Волошин Ю. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. – Полтава: АСМІ, 2005. – 312 с.
10. Горобець С., Рябцев В. До історії участі українських козаків у військових подіях початкового етапу Північної війни (1700–

1702 pp.) // Сіверянський літопис. – 2011. – № 3. – С. 23–38.

11. Демографический энциклопедический словарь / [под. ред. Д.И. Валентей]. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – 608 с.

12. Дмитренко В.А. Матеріали церковного обліку населення Київської та Переяславсько-Бориспільської єпархії як джерело з соціальної історії Гетьманщини XVIII століття / Дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01. – Полтава, 2010. – 190 с.

13. Дмитренко В.А. Шлюб і сім'я у середовищі парафіяльного духовенства другої половини XVIII століття: спроба аналізу за матеріалами сповідних розписів // Краєзнавство. – 2009. – № 1–2. – С. 181–186.

14. Замура О. «Великий шаленець»: смерть і смертність в Гетьманщині XVIII ст. – К.: К.І.С. – 2014. – 240 с.

15. Казиміров Д.В. Населення міста Мени за матеріалами Генерального опису Лівобережної України 1765–1769 pp. // Література і культура Полісся. – Вип. 76. Серія «Історичні науки» / [відп. ред. і упоряд. Г.В. Самойленко]. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – С. 47–59.

16. Кісіль І. Міщани в соціальній структурі населення міст Гетьманщини (50–60 pp. XVIII ст.) // Пам'ять століть. – 2005. – № 34. – С. 232–238.

17. Крикун М. Населення домогосподарств у Житомирському повіті Київського воєводства 1791 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.franko.lviv.ua

18. Миронов Б.Н. Исповедные ведомости – источник о численности и социальной структуре православного населения России XVIII – первой половины XIX в. // Вспомогательные исторические дисциплины. – Ленинград, 1989. – Т. XX. – С. 102–117.

19. Момот А. Демографічна характеристика населення села Погреби за даними Генерального опису 1765–1769 pp. // Краєзнавство. – 2016. – № 3/4. – С. 77–86.

20. Муромцева Ю.І. Демографія: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 300 с.

21. Романова О.О. Сповідальні книги Київської митрополії XVIII ст. як спосіб церковного контролю за мораллю парафії // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 122–148.

22. Сакало О. Джерела історичної демографії: сповідний розпис // Наукові записки. – К., 2009. – Т. 19 (у 2-х кн.). – Кн. 1. – С. 379–386.

23. Сакало О. Типологія і структура домогосподарств сільсько-го населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. на прикладі Лубенського полку / Дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01. – Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2011. – 260 с.

24. Сердюк І. Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2011. – 304 с.

25. Сердюк І. Структура населення міста Переяслава за матеріалами Генерального опису 1765–1769 pp. (історико-демографічний аналіз) // Київська старовина. – 2008. – № 6. – С. 3–21.

26. Сповідні розписи села Дягови 1746–1830 років / [упорядник Сергій Горобець]. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2015. – 368 с.

27. Універсали Павла Полуботка / [упоряд. В. Ринсевич]. – К., 2008. – 720 с.

Казиміров Д.В. Социальная структура и демографическая характеристика населения г. Мены в середине XVIII ст.

В статье рассматривается социальная и половозрастная структура населения г. Мены в середине XVIII в. На основе материалов исповедных росписей определяется общая численность его жителей, распределение по сословиям. Выявляются факторы, которые влияли на численность представителей различных возрастных категорий. Анализируется соотношение полов в возрастных группах детей, трудоспособного населения, пожилых людей и брачные отношения в среде менских жителей.

Ключевые слова: *исповедная роспись, половозрастная структура, возраст, пол, брак.*

Kazimirov D.V. Social structure and demographic description of population of Mena inwards of XVIIIth century

The article deals with social, gender and age structure of the population of Mena in the middle of the XVIIIth century. Based on confessional record materials the total number of its inhabitants and the distribution of social status is determined. Author analyzed the factors that affect the number of different ages. Analyzed the correlation of sex ratio in the age groups of children, working population and marital relations among Mena's inhabitants.

Key words: *confessional record materials, age and sex structure, marriage.*

24.03.2017 p.

j

УДК 94(477):323.3«1763»

К.О. Солдатова

СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ С. ТРОСТЯНКИ БАТУРИНСЬКОЇ СОТНІ НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СПОВІДНИХ КНИГ 1763 РОКУ)

У статті на основі сповідних розписів аналізується статеві-віковий склад та сімейна структура мешканців села Тростянки Батуринської сотні.

Ключові слова: *структура населення, Тростянка, сповідний розпис, духовенство, козацтво, домогосподарство, 1763 р.*

Однією з малодосліджених тем з історії українського самоврядування на сучасному етапі розвитку історичної науки є Батуринська сотня Ніжинського полку, яка утворилася у 1648 р. та проіснувала до 1782 р. Більшість істориків протягом XIX–XXI ст. вивчали окремо сотенний центр – місто Батурин як гетьманську столицю. Сама ж сотня як окрема одиниця наразі є недостатньо вивченою.

Значний масив джерел з історії Батуринської сотні зберігається у Центральному державному історичному архіві України, у м. Києві (далі – ЦДІАК України). Це документація Генеральної військової канцелярії, Генеральної скарбової канцелярії, матеріали архіву К. Розумовського, Генеральний опис Лівобережної України (1765–1769 pp.), матеріали ревізького обліку, метричні книги та інші. Серед них цінним джерелом для вивчення соціальної структури населення другої половини XVIII ст. є сповідні розписи сіл Батуринської сотні. Насамперед, у архіві вдалося виявити сповідні книги села Тростянки за 1763 р. Це село, за даними Генерального слідства про маєтності, ймовірно, у період гетьманування І. Самойловича (1672–1687 pp.) перейшло до складу Батуринської сотні [1, с. 20]. Розміщувався населений пункт у південно-західному напрямку від сотенного центру.

Мета нашого дослідження – з'ясувати віковий, статевий склад, сімейний стан мешканців та структуру домогосподарств села Тростянки, що входило до складу сотні, за даними сповідних книг 1763 р.

Сповідний розпис – книга церковного призначення, у якій розміщували інформацію про здійснення парафіянами таїнства сповіді та причастя. Як вказує дослідниця О. Бороденко, таку форму звітування було поширено вперше у 1215 р. IV Латеранським собором у Західній Європі. На теренах Російської імперії обов'язкове ведення сповідних розписів було запроваджено у 1716 і 1718 pp. У них детально фіксувалися дані про стать, вік, сімейний склад парафіян від одного року до старшої вікової категорії, які в період чотирьох постів приймали сповідь та причастя чи тільки причастя (якщо це діти віком до 7 р.) [2, с. 55]. Як потенційне історичне джерело, сповідні розписи почали вивчати наприкінці XIX ст. До них продовжують звертатися у своїх дослідженнях сучасні історики. Дані церковні зібрання детально